

KRALJEVSKA CRKVA SV. STJEPANA

Kralj Stjepan Miroslav i kraljica Margarita ostavili su zadužbinu u Dubrovniku, sagradiše naime nad malom crkvicom sv. Stjepana veću crkvu oko sredine X. v. Posta-više joj i župnika⁴¹⁾ s kućom odmah uz crkvu. Crkva je duga 19,50 metara, široka 6 metara, a visoka oko 7,50 metara. (Vidi: slika 1., 3., 4.)

Ta je crkva građena s bačvastim svodom, koji se još vidi sa strane i sa pročelja. Ukrašena je bila stupovima, pilastrima i kapitelima, te različitim starohrvatskom orna-mentikom iz X. vijeka.

Crkva kraljevska bila je zidana u dubrovačkom gra-đevnom slogu, kako se vidi na apside, kojoj je vrijeme od gotovo 1000 godina uništilo kamenje.

Pročelje kraljevske crkve sv. Stjepana građeno je također s bačvastim svodom, kako se to vidi s unutrašnje strane. Vrata su kasnije zatvorena običnim kamenjem. Još je sačuvan ugaon prvog stupnja. Odmah uz ugaon veže se kasnija gradnja, iz vremena poslije potresa 1667. g. Poviše vrata su kameni potpornjaci, koji su nosili svod, t. j. polu-kružni mali krov pred ulazom u crkvu. Možda je tu bila luža ili trijem. S unutrašnje strane vratiju ima još saču-vanih desetak ploča bivšega crkvenoga pločnika.

Vrata crkve sv. Stjepana prenesena su poslije potresa god. 1667. na crkvu sv. Bartula uz biskupsku palaču u Dubrovniku. Za prenosa razbio se lijevi okvir na dva tri mjesla, što se vidi i na slici. Vrata su monumentalna staro-hrvatska radnja X. v. Iznutra se vidi trotračni pletenac, izvana i gore zavijača, a naglavak je sastavljen od pal-meta. Rijetko se mogu naći u svojoj Hrvatskoj ovakvi vratni okviri iz toga vremena potpuno sačuvani (vidi sl. 5.).

⁴¹⁾ Župnik je imao perpetuis temporibus čitati misu u toj crkvi za duše kralja i kraljice. (Anonimni pisac iz biblioteke dra Sarake).

Prikazat ćemo još nekoliko primjera starohrvatske plohorezbe iz X. v. sa crkve sv. Stjepana u Dubrovniku. Ponaoprje imamo relijef, na kojemu su izrezana dva staro-hrvatska križa i dvije palmete.⁴²⁾ Ta dva križa podsjećaju nas na dvije osobe: na kralja i kraljicu. Držim, da je ovaj niski relijef u početku bio u crkvi negdje do oltara, a možda i na pročelju crkve. Kasnije su ga uzidali u izvanjski zid crkve, iznad pokrajnih vratiju, koja su bila poslije otvorena, a sad su opet zatvorena. Ova je plohorezba slična palmetama na starohrvatskom kamenitom lijesu u Dona-tovu muzeju u Zadru. (Slika 6.)

Iskopali smo među ruševinama još više ostataka staro-hrvatske ornamentike i ukrasnog kamenja iz X. v., kao što je na pr. komad zvjezdače, prozorna ploča sa tri okna sa zavijačama, odlomak trotračnog pletenca, ulomak pite, te različiti uvojeci i ulomci pleterne plastike, kao i komad s rakovicom. (Slika 7. gornja.)

Dok su isusovci prije 60 godina imali u svojim rukama gimnaziju i sjemenište, sakupljali su pojedine komade stare ornamentike i plastike, pa su sa zemljišta crkve sv. Stjepana, gdje je bilo igralište sjemeništaraca, dali preni-jeti nekoliko ukrasnih fragmenata u zgradu gimnazije.

Na slici se vide ostaci starohrvatske ornamentike sa kraljevske crkve sv. Stjepana u gimnaziji: tri podnožnjaka, komadi rakovice, trotračni pletenac, starohrvatski križi; odlomci zavijača i uvijačica, prozorni okvir s trotračnim pletencem. (Slika 7. donja.)

U uskom međuzidu između desnoga zida crkve i po-bočne kuće pri vrhu pod stropom nalaze se dvije velike masivne grede od kamena, slične arhitravu, sa starohrvat-skom ornamentikom, ali ih nije bilo moguće fotografirati.

⁴²⁾ I Gjelčić tvrdi, da je ovaj basrelief iz doba kraljice Mar-garite.

U toj susjednoj kući bili su nekada grobovi, sad je pod cimentiran. Tu su bila i pobočna crkvena vrata. Nedavno dizući klacinaru (kreč), otkrili smo vratne okvire sa zavrticama.

Prijekršće je starohrvatska ploha iz X. v., posve slična onoj na splitskoj krsionici, gdje je lik hrvatskoga vladara. Ovo prijekršće je sa kraljevske crkve sv. Stjepana na Pustjernu odneseno poslije potresa g. 1667. u istu ulicu Pustjernu prema Karmenu i uzidano pod jedan svod koji pokriva ispod jedne kuće ulicu Pustjernu.

Prijekršće je ploha s trotračnim pletencem u jakim vezovima, i čini mi se, da znači jakost i snagu. Ja zaključujem prema pleternoj plastici IX.—XI. v., gdje nije običajan ljudski lik, da je ovakav ornament značio jakost i snagu, označenu trotračnim pletencem u jakim i snažnim vezovima, da je to bio možda i kraljevski simbol u doba hrvatske narodne dinastije. Taj kraljevski simbol vidimo i nad likom hrvatskoga kralja u Splitu, vidimo ga kod dvora hrvatskog kralja u Ninu, vidimo ga, eto, i tu kod crkve sv. Stjepana, koju je dao sagraditi kralj Stjepan Miroslav. Možda je taj reljef bio postavljen nad kraljevom stolicom u toj crkvi ili nad kakvom kraljevom spomenpločom.

Kako je kraljevska crkva sv. Stjepana stradala za potresa god. 1667., a poslije godine 1740. nije se u njoj navodno vršio nikakav obred, to su različni ukrasni predmeti preneseni u neke druge crkve. Na samostan sv. Marije, gdje je sad Upravni Sud u Dubrovniku, postavljena je ploča sa starohrvatskim križem s trotračnim pletencem i palmetama (slika 8), te starohrvatska kropinica. (Slika 9.)

Prije dvije godine otkrila se u crkvi sv. Nikole predivna starohrvatska plastična radnja sa dvije plohe. Lijevo je s velikom zvezdačom i ukutnicama sa dva kola, s lijeve strane trotračni pletenac. Između kola su četiri ptice, koje piju iz čaše, što simbolično znači, da se krijepe vjerom.

Druga je ploha izvijena zavijača uz trotračni pletenac. Držim, da je to jedan od najljepših primjeraka starohrvatske umjetnosti, koji je mogao krasiti samo dvore i zadužbine hrvatskih vladara. (Slika 10.)

Kod staroga franjevačkoga samostana, koji stoji poviše današnjega ispod tvrđave Minčete, upravo na drugoj stepenici ispod nove franjevačke voštarnice, nalazi se kamen s trotračnim pletencem.

Jednako pred crkvicom sv. Roka na Boninovu nalazi se urezni starohrvatski kamen s trotračnim pletencem i zavijačom.

Na taraci dunnana od »Tri crkve« u Dubrovniku uzidana je u novi zid jedna starohrvatska ploha u izmiješanom kolustastom i kosom trotračnom pletencu. Nije isključeno, da i taj reljef potječe iz crkve sv. Stjepana. (Slika 11.)

Kraljevsku crkvu sv. Stjepana spominje godine 1440. Filip de Diversis⁴³⁾ veleći, da ima u njoj dosta sv. moći. U njoj je bilo prekinuto vršenje službe Božje poslije velikoga potresa, kad je i crkva ljuto postradala. Lijevo je zid bio kasnije dva puta popravljan, kao što i dio pročelja. U knjigama pak biskupskih vizitacija, koliko su nam sačuvane, zapisano je, da je crkva služila još godine 1740. za obrede.⁴⁴⁾

⁴³⁾ Situs aedificiorum. Program zadarske gimn. 1879.—80. Prof. Brunelli.

⁴⁴⁾ G. Don Niko Givanović, gradski župnik i piscac, izradio je o toj crkvi iz rukopisne knjige »Visitationes 1728.—46.« u arhivu stare dubrovačke nadbiskupije ovo: Knjiga »Visitationes 1728.—46.—Franchi«: — 11. XII. 1728. Nadbiskup dubr. fra Andeo Franchi, pošto je pohodio kapelu sv. Margarite, odmah je zatim pohodio kapelu sv. Stjepana Prvomučnika. Tu se piše: Illmus et Revmus Dom. Archiepiscopus se contulit cum suis convisitatoribus ad visitandum sacellum collegiatae S. Stephani Protomartyris dirutae in Terremoti, et facta absolute mortuorum, mandavit fieri candelabra, et apponi Crucem in Casula diversorum colorum. In eo sacello est onus celebrandi annuatim Viginti quinque missas per R. D. Petrum Vachetti.

Sad je i ta kraljevska crkva ruševina s apsidom, pročeljem i zidovima sa strane.⁴⁵⁾

Iskopavanjem se našao grob dobro sagrađen sa dva jednaka monograma imena Kristova, jedan prema drugome, i dva križa, sve to gotškoga stila crvene boje. Grob je bio pun kosti. U njega je god. 1590. Junije Gradić Matov pokupio sve kosti iz svih grobova pred crkvom. (Sl. 12.)

Gradić u nadgrobnjoj spomenploči kaže, da je u taj grob — *in hoc sepulchrum* — pohranio i kosti kralja Stjepana, muža kraljice Margarite. Gradić je to čuo po pričanju — fama ferrebat — veli u spomenploči. Pogriješio je u tome Gradić, jer tu nijesu kosti kralja Stjepana Miroslava, nego njegove žene kraljice Margarite, kojoj je muž poginuo u Bijeloj Hrvatskoj u bunu god. 949.

I Škurla⁴⁶⁾ piše tako: L'iscrizione che ricorda la regina Margarita come fondatrice della medesima (chiesa) ed erroneamente pretende, che presso quella chiesa sia stato sepolto il di lei marito Stefano. (Natpis pogrešno veli, da je tu ukopan kralj Stjepan). Škurla izriješkom veli u »Moćniku dubrovačke crkve« da je tijelo kraljice Margarite bilo ukopano pred crkvom sv. Stjepana. Ovo potvrđuju i prije spomenuti dubrovački povjesničari. Ipak nam je ploča važna, jer dokazuje, da je do god. 1590. bila živa tradicija

Beneficiarium eiusdem D. a. Collegiata est de Jure Patronatus Illorum DD. Thesaurariorum S. Mariae. — 23. X. 1731. Nadbiskup dubr. fra Andeo Franchi pohodio je kapelu sv. Stjepana. Visitavit supradictam Capellam et mandavit fieri coronam Leonis, duo Corporalia, Tobaciam ac casulam violacei coloris, et pingi gradus pro candlebris. Zatim je pohodio kapelu sv. Margarite. — 8. VIII. 1740. Isti nadbiskup dubr. pohodio je kapelu sv. Stjepana Prvomučenika. Tu se piše: Visitavit supradictam Ecclesiam, et mandavit fieri novam Casulam variorum colorum, et amictum.

⁴⁵⁾ Okvir oltara sa stupovima iz crkve sv. Stjepana nalazi se u crkvi na Klíševu. Taka je predača u Klíševu.

⁴⁶⁾ Škurla, Ragusa, Cenni storici. Zagreb, 1876.

u Dubrovniku o kralju Stjepanu Miroslavu i kraljici Margariti. Orbnini oko 1650. god. veli, da se još pamti, da je kraljica Margarita živjela u Dubrovniku. Isto za nju i njezine velmože veli Crivjević oko godine 1750. Na ploči nije točno ni to, da je kraljica Margarita sama sagrađila crkvu sv. Stjepana, nego kralj i kraljica zajedno. Ali nije nikakvo čudo, što Gradić god. 1590. ne pozna točno povijest X. v. Dobro je, da nam je ipak sačuvao ime kralja, koga zove Stjepanom, kraljem Bosne, kako ga zove nepotpunim imenom i naslovom i manji dio naših pisaca. Gradić je dobio dopuštenje za prijenos kostiju iz svijju starinskih grobova oko crkve sv. Stjepana već od pape Grigura XIII. (1572.—1585.), ali taj je prijenos izvršio nešto kasnije, naime godine 1590.

Isusovac o. Adelazij je prije nekih 60 godina nagrobnu ploču digao, jer je tu bilo igralište sjemeništara, kako je i danas, da je daci ne gaze, i uzidao je u apsidu kraljevske crkve iznutra, što je i sam pripovijedao toliko puta. On je dao i nekoliko ukrasnih odlomaka prenijeti u gimnaziju. Ploča je opet postavljena na kraljičin grob.⁴⁷⁾ (Slika 15.)

⁴⁷⁾ Natpis te ploče:

IVNIYS GRADIVS MATTAEI FILIYS PIETA
TE MOTVYS OSSA EX SEPVLCRHRIS ANTE
HANC AEDDEM POSITIS IAM PENE VETUSTA
TE DIRVTTIS IN QUIBVS ETIAM STEPHANI
REGIS BOSNAE CVIVS UXOR MARGARITA
HANC AEDDEM DIVO SVI VIRI COGNOMINI
POSEVERAT CONDITA FVVISSE FAMA
FEREBAT COELI ET HOMINVM IN
IVRIIS OBNOXIA IN HOC SEPVLCRHRVM SYA IMPPENSA
FACTVM
ANNVENTE SVMMO PONTIFICE GREGORIO XIII.
TRANSFERENDA CVRAVIT ANNO MDLXXXX.